

А. А. Шахматовъ — О начальномъ кievскомъ лѣтописномъ сводѣ, I—III, Москва, 1897, ст. 58 (відбитка з Чтеній московськ. історичного тов. 1897, III).

— Кіевопечерскій Патерикъ и Печерская лѣтопись (Извѣстія отдѣленія русскаго яз. и словесн. Академіи наук, 1897 кн. III).

— Житіе Антонія и Печерская лѣтопись (Журналъ Министерства Нар. Провѣщ. 1898, III).

Eugen Ščerkin — Zur Nestorfrage (Archiv für Sl. Philologie, 1897, т. XIX, с. 498 - 554).

А. А. Шахматовъ — Отзвъвъ о сочиненіи: Eugen Ščerkin Zur Nestorfrage (Извѣстія отд. руск. яз. 1898, I, с. 116—130).

Н. И. Петровъ — Подлинность поученій преп. Θεодосія Печерскаго о питіи и чашахъ тропарныхъ и о казняхъ божіихъ (ib. 1897, III с. 783—5).

Д. И. Абрамовичъ — Къ вопросу объ источникахъ Несторова Житія преподобнаго Θεодосія Печерскаго (ib. 1898, I с. 243—6).

— Нѣсколько словъ въ дополненіе къ изслѣдованію А. А. Шахматова „Кіевопечерскій Патерикъ и Печерская Лѣтопись“ (ib. 1898, II с. 536—40).

В недавніх книжках Записок (XVII і XXI) я згадував про розвідки д. Шахматова, присвячені Несторовому Життю Θεодосія і Початковій літописі; тепер маємо знову кілька розвідок, зв'язаних з сими пам'ятками. І тут заслуга безпосередня чи посередня належить тому ж д. Шахматову, бо він розбудив рух в сих питаннях, кинувши кілька нових, оригінальних гадок, що ще певно довго будуть служити вихідними точками для дебатовання над сими і деякими близько з ними зв'язаними пам'ятками.

Особливо тут важні розвідки д. Шахматова про літопись. Дві обговорені нами перед тим розвідки його були присвячені літописній хронології; третя, видана при кінці минулого року, написана була скорше ніж друга і що до методу роботи дійсно повинна її випереджувати. Вона поділяється на три відділи. В перших двох автор виводить свою теорію, як утворилась версія Новгородської літописі з Початковим зводом на вступі (по його термінології і Новгородська літопись другої редакції); автор між дефектним пергамяновим кодексом (1 Новгородський звід по його термінології) і теперішньою „другою редакцією“ припускає як переходи: 2-ий звід (з „Початковим зводом“ на вступі) і той же

звід продовжений (Софійський Временник = 3-ій звід), що й заховався в найбільше чистій формі в сій другій редакції; таким чином верзю, що лежить в основі сеї другої редакції він кладе на 2-у пол. XIII в., а вперше початковий звід мав бути введений в новгородські зводи в 1-й чверти XIII в. В другій розвідці автор говорить про новгородську літописць Вояти, що служила джерелом для новгородських зводів. Третя розвідка присвячена спеціально тому Початковому зводу, котрим доповнено дефекти 1-го Новгород. зводу, і вона має для нас головний інтерес. Автор на разі обмежує ся доказами, що „Початковий звід“ не залежний від Початкової літописи (як він її зве, не зовсім докладно — Повісти временних літ) і був його джерелом. Він вказує на самостійні відомості і відміни Початкового звода в порівнянню з Повістю як в руських, тубильних звістках, так і взятих з грецьких джерел (Амартола) та відміни в хронології; далі виказує вставки і додатки Повісти; тут особливо важні доводи його, що умови з Греками пізнійше вставлені в текст і розбили давнйше оповіданне; вкінці автор вказує, що крім 2-ої редакції 1 Новгородської літописи до реконструкції Початкового зводу може служити ще пізнійший Архангелогородський літописець.

Автор, на мою гадку, цілком добре довів незалежність Початкового звода від Початкової літописи; вияснення їх обопільних відносин він відкладає на пізнійше, коли вияснить питанне про редакції Початкової літописи (автор припускає дві редакції, ранішю -- Сильвестрову, 1116 р., що лежить в основі Лаврентієвської групи, і другу, 1118 р., що лежить в основі Іпатської групи).

Поки автор не розвинув перед нами цілої своєї теорії що до генези нашого літописання, було-б завчасу запускатись в її оцінку чи критику. Поки що зістаєть ся цілий ряд питань:

як можна-б реконструувати собі Початковий звід? д. Ш. припускає можливість скорочень в нім, вказує на варіянти Архангелогородського і Переяславського кодексів, але вказане ним доповнення з Архангелогор. літ. дуже непевної вартости.

як далеко він сягав? д. Ш. думає, що він сягав останньої чверти XI в., але се велике питанне.

д. Ш. сам приймає, що хронологія в Початковім зводі заведена пізнійше, що вставка з Амартола про похід 860 р. пізнійша, що в звід увійшло оповіданне про початок Руси готове — отже се все питання до роз'яснення про склад самого звода.

дуже важним і неясним питаннем зістаєть ся, чому Початковий звід має цілком відмінну хронологію від Поч. літописи до 945, а від сього року однакову?

У всякім разі д. Ш., поставивши звістки 2-ої ред. 1 Новгор. літ. на рівнорядне місце з Почат. літописю, доконав важної річи — ціллі ряд нових фактів і можливостей входить з сим в круг історичної роботи. Питанне про генезу наших літописей, що цілком притихло, мов би вичерпане, підіймаєть ся на ново цілком, і тут показуєть ся знову, яке важне значіння мають поминені пізнійші літописні кодекси і який ми взагалі маємо ще бідний матеріал для студійовання наших давнійших літописей, а з тим і нашої давнійшої історії.

Туж саму гадку насуває і розвідка д. Ш. про Печерський Патерик: досі ся важна памятка не перестудійована докладно, навіть не видана відповідно. По розвідках про нього Кубарьва і Казанского вона майже не звертала на себе уваги. Д. Ш. пробує відрізнити редакції Патерика і нараховує їх вісім (с. 798—816 і 836—844); його спостереження над складом Патерика, розумієть ся, мають свою вартість, але з огляду на те, що д. Ш. багато з тих навіть кодексів, які класифікує, сам не бачив і говорить про них на підставі звісток не дуже авторитетних, його класифікація не може бути цілком певною, тим більше, що й судячи по поданим самим автором звіткам, система його не скрізь згоджуєть ся з прикметами кодексів. Маленькі поправки і доповнення до системи д. Шахматова дали ще в Извѣстіяхъ 1898, II д. Істрін в статі Замѣчанія о составѣ Толковой Псалти с. 507—8 і д. Абрамович в наваній вище статі.

Але особливо интересна частина розвідки, присвячена огляду редакції 1462 р. і її джерелам (с. 816—844). Тут автор порушує ціллі ряд важних самостійних тем — про життя св. Антонія і печерську літопись, про послання Θεодосія „о Латинѣхъ“ і про святкованне святъ, і на них варто застановитись хоч побіжно.

Я почну з останнього — про посланія з іменем Θεодосія. Як відомо, з іменем Θεодосія ми маємо досить багато різних поучень, але вже від 60-х рр. проти Θεодосієвого авторства то тих то иньших підносились голоси (Срезневский, Вадковский, Голубинский etc.). Спеціально посланне про латинську віру вже Голубинский (I с. 699) з усією рішучістю признав утвором не Θεодосія Печерського, а Θεодосія Грека, письменника 1-ої пол. XII в., автора перекладу послання Льва В. напи про IV собор, спорядженого на жаданне кн. Святотші Давидовича. Сю гадку перейняв і розвинув далі д. Шахматов, уважаючи сього Θεодосія Грека не тільки автором послання „о Латинѣхъ“, але й посланія про святкованне неділі й поучення про святкованне тропарів і п'яство (с. 827—833). Доводи автора (релігійна виключність, не відповідна для Русина, в посланню о Латинѣхъ, питанне про піст в неділю і вираз „яко же вы глаголете“ в посланню про святъ, та імя св. Панкратія на останнім — автор думає,

що се поученне написав Θεодосій за словами Сьвятоші, що дійсно звав ся Панкратієм (заразом) справді до певної міри роблять правдоподібною його гадку; але головна трудність в тім, що Θεодосій в однім своїм певнім утворі — перекладі послання Льва В. пише дуже незрозумілою мовою, тям часом як послання, що надає автор йому тепер, написані доброю й зрозумілою рущинною. Що до імени Панкратія, то тут непевність та, що се було мирське імя Сьвятоші, а чернецьке імя його було Микола.

В тійже книжці Извѣстий умістив замітку проф. Петров, пробуючи інакше об'яснити надпись св. Панкратія над поученням; він думає, що його виголосив Θεодосій печерський в першу неділю посту, в день св. Панкратія, що мало місце в 1068 р.; але при тім поправляє надпись поучення замість першої неділі посту св. Апостол (Петрівки) на — великого посту. Се нагромадження поправок і можливостей робить занадто штучним се об'яснення.

Інші питання, порушені в розвідці д. Шахматова про Патерик, стоять вже в звязку з літописею. Д. Шахматов наводить ряд печерських звісток в квітській літописи, як вказівки про існування печерської літописи в XII в., і висловляє свої гадки про утворення і склад цієї літописи. Ширше розвинув він свій погляд в розвідці „Житіє Антонія и Печерская літопись“. На його гадку ця літопись була зредатована на початку XII в., в основу її положив незвіданий монах Несторові сказання про початок Печерського монастиря і перенесення мощей Θεодосія (що в літописі) і доповнив се рядом літописних записок; остання була під р. 1110, і сеї літописи ужив Сильвестр для своєї початкової літописи. В де чім вплинуло на сю Печерську літопись житіє Антонія, що згадується в Патерику: по гадці д. Ш. воно було написано в останній чверти XI в.

Рівночасно з д. Шахматовим над життєм Антонія застановив ся д. Щепкін в своїй статі, але прийшов до цілком протилежних висновків: він вважає се житіє на пів апокріфічним утвором 2-ої пол. XII в. (перегляду цього питання і справі редакції Початкової літописи) присвятив д. Шахматов свою критичну оцінку розвідки д. Щепкіна). Деякі спостереження над змістом житія, зроблені д. Ш., дуже вартні, хоч житіє і на далі вістає ся загадкою, і студії д. Ш. не розв'язують її.

Статя д. Щепкіна написана в приводу розвідки д. Сркуля, обговореної вже в XVII т. Записок, і піднятої ним гіпотези проф. Відінгера про редактора літописи Нестора-Василя, і присвячена питанню про Нестора-літописця. Д. Щепкін аналізує всі епізоди Початкової літописи, де автор говорить про себе в першій особі; тут особливо цінний екскурс (с. 507—523), де автор порівнює оповідання про Печерський монастир

в літописи під 1051 і 1074 р. і виказує не тільки їх фактичні суперечности (вказані вже й давніше), але й зовсім відмінні становища їх авторів, репрезентантів двох напрямів в монастири; сей екскурс служить відповідю д. Шахматову, що в своїй розвідці про життя Θεодосія і в пізніших статях пробував ще раз вибороти для Нестора оповідання під 1051 і 1074 р. Д. Щ. полемізує з теорією Шахматова, критикує і збиває вартість звістки Патерика про Нестора літописця, уважаючи джерелом похибок Патерика згадане життя Антонія, на його гадку — відкинене навіть печерською громадою, але сам до ніякого рішучого виводу про Нестора не годен прийти і припускає, що Нестор дійсно міг писати печерську літопись, що увійшла в Початкову літопись.

Я висловив свої гадки про се недавно в статейці „Нестор і Літопись“ (в ювілейнім збірнику дра Франка). На мій погляд з усіх можливостей найбільше правдоподібности має за собою те, що Нестор, коли числитись із згадкою Патерика про його літописательство, був автором кількох монастирських записок (в літописи можуть ними бути записки почавши від відкриття мощей Θεодосія), не автором літописи. Сказанія про початок печерського монастиря (як думає д. Ш.) ніяк не міг він написати, натомість міг написати деякі пізніші печерські епізоди, що маємо в літописи. З сею малою різницею, я досить близько ввійшов ся з поглядами д. Ш. в його статі про печерську літопись, тоді ще не знавши її, і ся стріча мене тішить. Уважати автором печерської літописи Нестора трудно тому, що сказаніє про початок Печерського монастиря, як то вказав д. Щ., є як би відповідю иншого напряду на Несторове життя Θεодосія, а се сказаніє мусіло лягти основою літописи.

В остаточних своїх виводах про Нестора д. Щ. досить невразно виступає, але справа дуже непевна взагалі, щоб з сього можна було робити йому заклад. І без того праця д. Щ. має багато справедливих і дотепних спостережень і поруч праця д. Ш. з честію знову підіймає замовчане останніми часами літописне питання.

Нарешті мушу згадати про статейку д. Абрамовича; вона служить доповненням розвідки д. Шахматова про Несторове життя Θεодосія і його джерело — життя св. Сави: порівнюючи тексти життя Θεодосія з грецьким оригіналом і з словянським перекладом Життя св. Сави, він приходить до виводу, що Нестор користав з перекладу, що сей переклад, дійсно, істновав уже в XI в.

М. Грушевський.

Памятники древне русской церковно-учительной литературы, выпуск III, Спб., 1897, ст. XVIII+330.

Загальний характер сього видання був зазначений при оцінці попередніх випусків (Записки т. VI і XXI). В передмові стрічаємо знову ту ж